

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра музеєзнавства, пам'яткознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності

На правах рукопису

ВОЗНЮК ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»
за освітньо-професійною програмою
«Музейний менеджмент, культурний туризм»
Спеціальності 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
старший викладач Карпюк А. В.

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри музеєзнавства,
пам'яткознавства та інформаційно-
аналітичної діяльності

від _____ 2024 р.

Завідувачка кафедри проф. Гаврилюк С. В. _____

Луцьк – 2024

АНОТАЦІЯ

Вознюк В. С. Особливості екскурсійного обслуговування школярів.

Кваліфікаційна робота на правах рукопису на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр». Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2024.

У кваліфікаційній роботі комплексно проаналізовано особливості екскурсійного обслуговування школярів. Описано сутність та актуальні вимоги до екскурсійного обслуговування, яке займає вагоме місце в освітній галузі. Виділено функції, ознаки та різні підходи до класифікації екскурсій.

Охарактеризовано сучасний стан екскурсійного обслуговування школярів, основні проблеми і перспективи розвитку цієї сфери в освітньому процесі. Висвітлено організацію надання екскурсійних послуг для здобувачів загальної середньої освіти. Деталізовано етапи планування і проведення екскурсій. Вивчено досвід розробки й адаптації екскурсійних програм для школярів, який потребує врахування потреб різних вікових категорій. Визначено вплив екскурсій на навчально-виховний процес та особистий розвиток здобувачів загальної середньої освіти. Проведено аналіз використання інтерактивних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів.

У дослідженні проаналізовано методику, спрямовану на покращення та удосконалення екскурсійного обслуговування школярів. Виявлено ключові психологічні та педагогічні аспекти взаємодії екскурсовода та учнів, на яких ґрунтується ефективна взаємодія. Проведений аналіз досвіду окремих музейних екскурсій для школярів дав можливість визначити основні методи залучення та утримання їхньої уваги. Запропоновано практичні рекомендації для удосконалення екскурсійного обслуговування здобувачів загальної середньої освіти.

Ключові слова: екскурсія, екскурсійна діяльність, екскурсійне обслуговування, школярі, освітній процес, сучасні технології, інтерактивні методи.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	8
1.1. Сутність та вимоги до екскурсійного обслуговування.....	8
1.2. Функції, ознаки та класифікація екскурсій.	12
РОЗДІЛ 2	
ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	18
2.1. Планування та проведення екскурсій.....	18
2.2. Розробка й адаптація екскурсійних програм для різних вікових груп.	21
2.3. Використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів.	24
РОЗДІЛ 3	
МЕТОДИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ШКОЛЯРІВ	32
3.1. Психологічні та педагогічні аспекти взаємодії з учнями під час екскурсій.....	32
3.2. Інтерактивні методи залучення та утримання уваги.	37
3.3. Рекомендації для вдосконалення екскурсійного обслуговування школярів.....	43
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі під впливом зростання обсягу інформаційних потоків соціокультурний простір зазнає істотних змін. Сектор освіти також пристосовується до динамічних перетворень. Серед численних інноваційних методів освітньо-виховного процесу екскурсійна діяльність виявляється ключовим та незамінним елементом.

Важливість функції екскурсійного обслуговування у контексті базової середньої освіти є незаперечною. Воно служить не просто засобом для знайомства учнівської молоді з історико-культурною та природною спадщиною, але також стимулює інтерес до навчання, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку критичного мислення, самостійних пізнавальних здібностей, умінь працювати в команді, аналітичних навичок та компетенцій роботи з інформацією. Екскурсії з однієї сторони відіграють важливу роль у процесі підвищення культурного розвитку школярів, розширюють їх кругозір та допомагають їм краще зрозуміти національну та світову спадщину, а з іншої сторони – сприяють покращення якості освіти.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю глибокого аналізу та систематизації теоретичних та практичних аспектів організації екскурсійного обслуговування у сфері шкільної освіти. Це дозволить визначити ефективні методи та підходи до організації екскурсій, спрямовані на максимальне задоволення освітніх і розвивальних потреб учнів.

Метою дослідження є виявлення та аналіз особливостей екскурсійного обслуговування школярів з метою оптимізації й підвищення його ефективності як засобу педагогічного впливу та освітньої стратегії.

Для досягнення означеної мети автором дослідження поставлено наступні **завдання:**

- охарактеризувати сутність та вимоги до екскурсійного обслуговування;
- вивчити функції, ознаки та класифікації екскурсій;

- з'ясувати етапи планування екскурсій, ключові аспекти їх підготовки та проведення;
- дослідити процес розробки та адаптації екскурсійних програм з урахуванням вікових особливостей здобувачів освіти;
- проаналізувати можливості використання інноваційних технологій під екскурсійного обслуговування школярів;
- простежити психолого-педагогічні аспекти взаємодії з учнями та їх вплив на ефективність екскурсій;
- виокремити інтерактивні методи залучення та утримання уваги учнів для підвищення ефективності екскурсій;
- сформулювати рекомендації щодо удосконалення екскурсійного обслуговування з метою забезпечення високої якості послуг та задоволення освітніх потреб школярів.

Об'єктом дослідження є екскурсійне обслуговування у системі загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є особливості планування, організації та проведення екскурсій для учнівської аудиторії, а також аналіз впливу екскурсійного обслуговування на розвиток освітніх та виховних компетенцій школярів.

Стан наукової розробки проблеми. Окремі аспекти екскурсійного обслуговування школярів стали предметом досліджень вітчизняних вчених. Статті, присвячені цій темі, опубліковані у виданнях України, наприклад «Туризм та краєзнавство» [60], а також у збірниках і матеріалах наукових конференцій з туризму та педагогіки.

Особливості організації та проведення екскурсій для школярів розглядаються у працях таких науковців, як В. Бондаренко [5], О. Коваленко [30]. У своїх роботах вони аналізують методичні підходи до підготовки екскурсійних програм, інтерактивні методи навчання під час екскурсій та вплив екскурсій на розвиток пізнавальних інтересів у школярів.

Дослідження специфіки екскурсійного обслуговування дітей шкільного віку в контексті сучасних освітніх реформ та впровадження інноваційних технологій проводилося такими науковцями як В. Яценко [65], Т. Васютіна, Т. Золотаренко [7]. Вони звертають увагу на необхідність адаптації екскурсійних маршрутів до вікових особливостей дітей, використання мультимедійних засобів та залучення школярів до активної участі в екскурсіях.

Практичні аспекти екскурсійного обслуговування школярів висвітлюються у методичних рекомендаціях, підготовлених працівниками туристичних агенцій і педагогами. Ці рекомендації включають поради щодо планування та проведення екскурсій, забезпечення безпеки дітей під час екскурсійних заходів та інтеграцію екскурсій у навчальні програми.

Джерельну базу дослідження складають теоретичні праці науковців, монографії, статті. Їх аналіз сприяє кращому розумінню окремих аспектів екскурсійного обслуговування школярів. Джерельну базу дослідження також складають нормативно-правові акти, які регулюють діяльність у сфері освіти та туризму. Серед них – Закони України «Про туризм» [51], «Про освіту» [50], а також накази Міністерства освіти і науки України, що стосуються організації навчально-виховного процесу та проведення позашкільних заходів, а саме екскурсій. Важливу роль відіграють матеріали, розміщені на офіційних вебсайтах музейних установ, туристичних організацій та закладів освіти. Джерельна база щодо екскурсійного обслуговування школярів є досить широкою і охоплює різноманітні аспекти цієї діяльності, від теоретичних підходів до практичних рекомендацій.

Методи дослідження Відповідно до завдань дослідження при написанні роботи використано наукові принципи об'єктивності та всебічності для забезпечення цілісного вивчення всіх аспектів теми та структурування наукової інформації. Для досягнення поставленої мети застосовувалися загальнонаукові методи аналізу та синтезу. Узагальнення накопиченого матеріалу дозволило створити повну картину функціональності особливостей проведення екскурсій

для школярів. Використання цих методів та принципів дозволило відстежити стан екскурсійного обслуговування школярів та виділити його особливості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у спробі на основі вивчених джерел і літератури комплексно висвітлити сучасний стан екскурсійного обслуговування школярів, основні проблеми і перспективи розвитку цієї сфери в освітньому процесі.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що фактичний матеріал, викладений у кваліфікаційній роботі, може бути використаний в освітньому процесі у закладах вищої освіти при читанні курсів «Теорія і практика екскурсійної діяльності», «Екскурсознавство». Матеріали роботи можуть застосовуватись як рекомендації щодо оптимізації екскурсійної діяльності в освітніх установах, покращення якості екскурсійного обслуговування, а також використання інноваційних технологій і методик для розвитку навчальних та виховних компетенцій школярів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були оприлюднені на Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (м. Харків, 18–19 квітня 2024 р.) та на III Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Україна у світовому просторі: минуле і сучасність» (м. Луцьк, 22 травня 2024 р.).

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опубліковано тези «Особливості екскурсійного обслуговування школярів» [11] і «Використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів» [10].

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність та вимоги до екскурсійного обслуговування.

Важливе місце на сучасному ринку туристичних послуг займає екскурсійне обслуговування. Екскурсія виступає комплексним інструментом, що сприяє пізнанню та розвитку особистості, забезпечуючи водночас освітню, виховну, пізнавальну, розважальну та інші функції.

Екскурсія визначається як процедура вивчення та сприйняття світу через наочні засоби, що охоплюють природні особливості, аспекти культурного життя та історично значущі локації у конкретних географічних районах. Також екскурсію розглядають як добре спланований тематичний шлях, який базується на візуально вибраних об'єктах, які використовуються для детального висвітлення певної пізнавальної теми [63].

Сучасне розуміння екскурсії охоплює різноманітні аспекти, включаючи її роль як незалежної форми виховання, що сприяє розвитку патріотичних, трудових та естетичних цінностей. Вона також функціонує як ефективний спосіб навчання, етап процесу пізнання, а також засіб міжособистісної взаємодії та розповсюдження наукових знань. Крім того, екскурсія виступає способом організації культурного дозвілля та інтегральний елемент організованого туризму [3].

До екскурсії висуваються такі вимоги як повнота й певність інформації; культурно-пізнавальна значущість і точність композиції й виконання екскурсії; задоволення естетичних, морально-психологічних потреб екскурсантів. Головна ознака екскурсії – використання екскурсійного методу при її проведенні, тобто єдність показу і розповіді. Різноманітна тематика екскурсій дає змогу поглиблено розвивати знання про світ і природу та надає широкий вибір знань кожному за інтересами.

Узагальнюючи різні підходи до визначення і розуміння екскурсії відзначимо 2 головних ознаки: по-перше: екскурсія – цілеспрямований та

запрограмований наочний процес пізнання людиною світу, котра будується на поєднанні зорових, слухових та інших вражень, що проходить під керівництвом кваліфікованого фахівця – екскурсовода. По-друге – екскурсія розглядається як комплексна послуга, направлена на ознайомлення екскурсантів з екскурсійними об'єктами, тривалістю до 24 годин, та містить обов'язковий супровід фахівця (екскурсовода), відбувається заздалегідь затвердженим маршрутом та виключає послуги розміщення [42].

Тобто екскурсія вважається методично організованим показом історичних та культурних пам'яток, що ґрунтується на детальному аналізі об'єктів, доступних для безпосереднього спостереження екскурсантами, та на змістовній розповіді про пов'язані з ними події. Такий підхід сприяє глибокому розумінню історичного контексту об'єктів і стимулює інтелектуальний розвиток учасників. Наголосимо, що екскурсія виконує роль освітнього інструменту, який здатний забезпечити комплексний вплив на розвиток пізнавальних інтересів, а також естетичних і культурних уподобань учасників, мотивуючи їх до активної участі у процесі навчання та самостійного дослідження [59].

Головний супровідний екскурсії – екскурсовод, саме він організовує та здійснює діяльність, надає професійну послугу (екскурсію), під час якої споживачу (групі або індивідуально) через поєднання показу явищ та розповіді про події розкривається конкретна тема. Готовність екскурсоводів до професійної діяльності визначається такими вимогами до екскурсовода:

- знати кваліфікаційні вимоги, тобто розумітись на нормативних актах органів виконавчої влади в цій галузі, методику підготовки та проведення екскурсій;
- вивчити зміст, маршрути та тематику екскурсій, порядок оформлення документів на обслуговування;
- вміти виконувати роботи, пов'язані з наданням екскурсійних послуг;
- бути представником суб'єкта туристичної діяльності і виступати від його імені тощо.

Екскурсійна діяльність розглядається в законодавстві України як діяльність з організації подорожей, що тривають до 24 години, та супроводжуються спеціальним фахівцем – екскурсоводом за заздалегідь складеними маршрутами та мають на меті познайомити екскурсантів з пам'ятками культури, історії, природи, визначними місцями та ін. [33]. Висвітлюючи проблеми організації екскурсійної діяльності в Україні варто підкреслити вагомий прояв впливу економічних, правових, організаційних, освітніх, культурних, наукових, навчально-методичних процесів на розвиток екскурсійної діяльності з врахуванням національних, європейських та світових тенденцій розвитку туристичної індустрії [62].

Екскурсійні послуги роблять простішим знайомство туристів з визначними пам'ятками туристичних центрів країни, її історією і сучасністю. Ефективність екскурсійної роботи залежить від таких факторів: властивості аудиторії, котра відвідує екскурсію, підготовленість екскурсовода, форми, засоби та методів роботи, що обираються для певної екскурсії [2].

У широкому сенсі, послуга розуміється як кінцевий результат діяльності організації, спрямованої на задоволення конкретних потреб споживачів. У контексті екскурсійної діяльності, саме останнє розуміння екскурсії як комплексної послуги виявляється домінантним, надаючи основу для розгляду екскурсії як специфічного продукту. Також слід підкреслити, що на сучасному ринку туристичних і екскурсійних послуг термін «екскурсійний продукт» застосовується з деякими обмеженнями. Однак, аналіз характеристик екскурсії як продукту виправдовує його широке використання на підставі аналогії з поняттям «турпродукт» [1].

Закон України «Про туризм» визначає термін туристичний продукт як «попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і

розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо)» [51].

Екскурсія виступає одним із видів туристичного продукту, і тому використання терміну «екскурсійний продукт» виправдане та підкріплене тенденціями на сучасному ринку екскурсійних послуг. Серед ключових характеристик екскурсії як послуги виділяють: комплексність послуг, обов'язковість страхування та інформаційного супроводу екскурсоводом, а також наявність додаткових послуг, таких як транспортне обслуговування, відвідування музеїв та розважальних установ, харчування, анімаційні програми, продаж сувенірів [43].

Екскурсійний продукт як комплексно оформлена послуга, що надається за певною ціною, є специфічним товаром. Його розробка і пропозиція на ринку дозволяють не лише збагатити досвід споживачів, але й забезпечити додаткові доходи для організаторів. Таким чином, розгляд екскурсії як інтегрованої послуги відображає її як значущий елемент у структурі сучасного туристичного ринку [25].

Ефективне екскурсійне обслуговування базується на розумінні та врахуванні потреб різноманітних груп споживачів. Це передбачає забезпечення інформативності, доступності, безпеки та комфорту усіх учасників екскурсійних програм. Ключовим елементом є професіоналізм екскурсовода, який повинен мати глибокі знання та навички комунікації для зацікавлення аудиторії та вирішення конфліктних ситуацій.

Безпека й доступність також є пріоритетами, включаючи створення безпечних умов пересування, наявність страхування та дотримання правил поведінки. Доступність для осіб з обмеженими можливостями вимагає уваги до логістики та інфраструктурних умов. Інформативність екскурсійного матеріалу потребує структурованості й адаптації до аудиторії, а використання сучасних технологій може підвищити його ефективність.

Індивідуальний підхід, що враховує потреби та побажання відвідувачів, сприяє задоволенню клієнтів і конкурентним перевагам. Встановлення

ефективного зворотного зв'язку допомагає покращувати якість послуг та забезпечує позитивний досвід участі в екскурсіях.

Таким чином, ці аспекти створюють основу якісного екскурсійного обслуговування, яке покликане задовольняти потреби відвідувачів та створювати позитивний досвід участі в екскурсіях. Розвиток і вдосконалення цих компонентів є ключовим для успішного функціонування екскурсійної діяльності в сучасних умовах.

1.2. Функції, ознаки та класифікація екскурсій.

Екскурсія як специфічна форма навчально-виховної діяльності відіграє важливу роль у системі освіти та культурного розвитку суспільства [45]. Ця унікальна форма дозволяє комплексно впливати на особистість, забезпечуючи не лише засвоєння нових знань, але й розвиток критичного мислення, емоційного сприйняття та соціальних навичок. У контексті сучасного динамічного світу, де інформація постійно оновлюється, а потреби індивіда у самореалізації та культурному збагаченні зростають, екскурсійна діяльність набуває особливої актуальності [49].

Функції екскурсій розкриваються через їхню здатність забезпечувати освітній, виховний, розважальний та соціальний вплив на учасників. Одночасно, ознаки екскурсій визначають їх як унікальне явище, що має чітку структуру, цілісний зміст та специфіку проведення, що вирізняє їх з-поміж інших форм позакласної та позашкільної роботи.

Серед функції екскурсій виділяють освітню, виховну, розважальну, комунікативну та ін. Однією з провідних є освітня функція. Екскурсії сприяють поглибленню знань про історію, культуру, природу та суспільство. Через безпосереднє сприйняття інформації під час екскурсії відбувається ефективне осмислення нових знань та засвоєння умінь. Виховна функція реалізується через формування у відвідувачів високих моральних якостей, естетичних смаків, патріотизму, поваги до культурної та природної спадщини. Розважальна функція забезпечує відпочинок відвідувачам, дозволяючи їм відволіктися від

повсякденних справ та отримати нові враження та емоції. Комунікативна функція сприяє соціальній взаємодії між учасниками екскурсії, зміцнює соціальні зв'язки, розвиває навички комунікації та спільної роботи [4].

Екскурсії відрізняються такими ознаками, як наочність, що забезпечує безпосереднє сприйняття об'єктів і явищ, збільшуючи ефективність навчального процесу. Цілеспрямованість, оскільки кожна екскурсія має чітко визначену мету та завдання, які відповідають освітнім, виховним чи розважальним цілям. Екскурсії організуються за попередньо розробленим планом, що забезпечує плановість і систематичність у освітньому процесі. Також вони характеризуються мобільністю, передбачаючи переміщення учасників у просторі, що розширює рамки сприйняття та дослідження різноманітних об'єктів. Крім того, сучасні екскурсії часто включають інтерактивні елементи, такі як дискусії, ігри та квести, що забезпечує більшу залученість та активне сприйняття матеріалу [16, с. 178].

Розробка класифікації екскурсій представляє собою ключовий аспект теоретичних досліджень у сфері екскурсійної діяльності та відіграє вирішальну роль у визначенні стратегій планування та реалізації екскурсійних проєктів. Деталізована класифікація екскурсій забезпечує фундамент для визначення цілей та завдань під час створення нових екскурсійних програм, сприяє раціональному розробленню маршрутів, дозволяє оптимізувати підбір змісту та методичних технік, а також зміцнює взаємодію між екскурсоводами та учасниками [31, с. 44].

Екскурсійна практика враховує певні особливості при проведенні окремих видів екскурсій. Нині є багато ознак, за якими вчені класифікують подорожі.

Крім виділених загальних ознак у кожного виду екскурсій є свої специфічні ознаки: наприклад, у музейних – знайомство з матеріалами, які розміщені в експозиції; в автобусних – обов'язковий вихід з автобуса для огляду пам'яток (не менш трьох); у виробничих – демонстрація діючих об'єктів тощо [35].

Класифікація екскурсій передбачає їх поділ на різноманітні групи та види за критеріями, що включають особливості змісту, структуру та кількість учасників, місце проведення, способи пересування, тривалість, а також форми організації і проведення. Такий підхід дозволяє враховувати широкий спектр варіативності екскурсій та адаптувати їх до різних цільових аудиторій і умов проведення. Ключовою особливістю класифікації є її динамічність, що відображає постійний розвиток і зміну підходів у сфері екскурсійної діяльності, враховуючи зміни у запитах та інтересах учасників, а також появу нових технологій і методик.

Ключовим аспектом у теорії екскурсій є класифікація за тематичним принципом на оглядові й тематичні. Оглядові екскурсії характеризуються широким спектром тем та планів, зазвичай охоплюючи цілі міста, райони або туристичні регіони. Вони включають як історичний, так і сучасний контент, розпочинаються з історичного походження місцевості та завершуються оглядом сучасних районів, демонструючи різноманітні об'єкти від пам'яток до природних локацій.

Тематичні екскурсії зосереджені на детальному вивченні однієї теми, дозволяючи глибше пізнати обрану тематику через різні часові періоди або аспекти. Логічні зв'язки між підтемами забезпечують цілісність та послідовність викладу матеріалу, що сприяє більшій залученості та зрозумілості для учасників. Обидва типи екскурсій відіграють важливу роль у розширенні знань екскурсантів, кожен з них має свої унікальні особливості та призначення, сприяючи різноманітності та комплексності екскурсійного обслуговування [33, с. 144].

При проведенні екскурсій з акцентом на архітектурні деталі основна увага приділяється вивченню видатних архітектурних споруд чи архітектурних ансамблів у їхній комплексності та унікальності. Тематичні екскурсії поділяються на різноманітні категорії, такі як історичні, виробничі, природничі (зокрема екологічні), мистецтвознавчі, літературні, архітектурно-містобудівні та релігійні, кожна з яких вносить свій вклад у розширення знань екскурсантів.

Військово-історичні екскурсії зосереджені на місцях історичних подій та військових спорудах. Виробничі екскурсії знайомлять із промисловістю, підприємництвом і технологіями, в той час як мистецтвознавчі екскурсії охоплюють широкий спектр тем, від історії театру до народних художніх промислів. Ці заходи розширюють знання, виховують повагу до праці та сприяють професійному та культурному розвитку особистості [35]. Мета мистецтвознавчих екскурсій полягає у стимуляції естетичного розвитку особистості, формуванні художнього смаку, розкритті творчого потенціалу та залученні до активної участі в майстер-класах з мистецтва. Літературні екскурсії поділяються на літературно-біографічні, які зосереджені на життєписах та творчості літераторів, історико-літературні, що висвітлюють ключові етапи національної літератури, та літературно-художні, присвячені аналізу літературних творів та місць, пов'язаних з життям письменників. Ці екскурсії дозволяють глибше зануритися в літературні епохи, познайомитися з культурною спадщиною та відкрити для себе нові форми мистецької діяльності [27].

Архітектурно-містобудівні екскурсії охоплюють огляди архітектурних ансамблів, дослідження архітектури історичних періодів, ознайомлення з роботами відомих архітекторів та вивчення міської забудови. Релігійні екскурсії, актуалізовані сучасним інтересом до духовності, включають паломництво, пізнавальні візити та наукові дослідження релігійних традицій. Природознавчі екскурсії спрямовані на поглиблення знань про природу та екологію, включаючи відвідування як унікальних, так і типових природних локацій, поділяючись за спеціалізацією та цілями. Класифікація екскурсій також враховує склад та кількість учасників, пропонуючи адаптацію змісту та формату залежно від аудиторії [45].

Екскурсії класифікують за місцем проведення на міські, позаміські, виробничі, музейні, та комплексні. Міські екскурсії характеризуються проведенням у межах одного міста, району чи навіть вулиці, і можуть бути оглядовими або тематичними, часто включаючи відвідування музеїв та інших

культурних об'єктів. Позаміські екскурсії передбачають подорожі за межі міста, зазвичай на відстань до 200 км, і залучають місцевих екскурсоводів у кінцевому пункті маршруту.

За способом пересування розрізняють пішохідні та транспортні екскурсії, де пішохідні надають кращі умови для детального огляду та розповіді, тоді як транспортні (найчастіше автобусні) поєднують аналіз об'єктів на зупинках з розповіддю в дорозі. Деякі установи використовують різноманітні засоби пересування, включаючи тролейбуси, трамваї, річкові теплоходи, вертольоти, велосипеди та тварин. Тривалість екскурсій варіюється, зі стандартною оглядовою екскурсією тривалістю від 2 до 4 годин, визначеною як короткотермінова, та тривалішими екскурсіями, що тривають від 4 до 24 годин [48].

Екскурсії варіюються за формою проведення, пропонуючи різноманітні варіанти, як-от екскурсія-масовка, що залучає кілька груп одночасно для участі у масових культурних подіях; екскурсія-прогулянка, спрямована на відпочинок із елементами пізнання в природному середовищі; екскурсія-лекція, де переважає розповідь; екскурсія-концерт, яка зосереджена на музичній темі; та екскурсія-спектакль, яка часто включає театралізовану виставу. Існують також екскурсія-консультація, спрямована на фахівців для наочного вирішення професійних запитань; екскурсія-демонстрація, що надає можливість безпосередньо спостерігати за різними процесами та явищами; екскурсія-урок, що інтегрована у шкільну програму; пробна екскурсія для перевірки готовності екскурсовода; показова екскурсія, що демонструє методичні прийоми; та рекламна екскурсія для промоції екскурсійного продукту потенційним партнерам [55, с. 278].

Таким чином, сектор екскурсійних послуг вирізняється своєю багатогранністю та великим спектром функцій, що спрямовані не лише на навчання та розвагу, але й на виховання, культурне збагачення та розвиток творчих здібностей особистості. Класифікація екскурсій за різними ознаками, такими як тематика, тривалість, форма проведення, а також за цільовою

аудиторією, дозволяє організувати екскурсійну діяльність максимально ефективно, задовольняючи потреби різних груп відвідувачів. Це свідчить про високий потенціал екскурсійного сервісу як інструменту освітньої, виховної, соціальної та культурної роботи, що сприяє збереженню та розповсюдженню культурної спадщини, а також формуванню гармонійно розвиненої особистості.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАДАННЯ ЕКСКУРСІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

2.1. Планування та проведення екскурсій.

Зародження екскурсійних методик в освітній сфері на початку ХХ ст. стало відповіддю на потребу динамічного зв'язку навчального процесу з реальним світом. Цей період характеризується пошуком інноваційних підходів до навчання, які б могли більш ефективно залучати учнів до активного вивчення предметів, виходячи за рамки традиційного класного середовища. Розвиток промисловості, науки та техніки вимагав нового підходу до освіти, який би сприяв формуванню в учнів не тільки теоретичних знань, але й практичних навичок, а також розуміння взаємозв'язків між науковими ідеями та їх застосуванням у житті [59].

Екскурсія визначається як «специфічна форма освітньої активності, де процес навчання відбувається безпосередньо на природному або виробничому об'єкті, локалізованому поза традиційним навчальним середовищем, таким як шкільний клас чи аудиторія. Як синтезована форма та метод навчання, екскурсія інтегрує дидактичні принципи, такі як зв'язок з реальним життям та використання наочності, що забезпечує багатогранне засвоєння знань» [59].

Систематична методика проведення екскурсій, розроблена з часом, охоплює детальне планування, організацію та рефлексію екскурсійної діяльності, включаючи підготовку учнів до сприйняття інформації, вибір об'єктів для відвідування, визначення освітніх цілей та задач, а також аналіз результатів відвідування. Ця методика підкреслює значення інтерактивного навчання, де учні мають можливість спостерігати, запитувати, аналізувати та висловлювати власні думки щодо побаченого.

Сучасні освітні програми визнають екскурсії не лише як доповнення до традиційного навчального процесу, а як необхідний елемент інтегрованого навчання, що сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу.

Рекомендований обсяг часу від 2 до 4 годин на екскурсійну діяльність у кожному класі демонструє стратегічний підхід до використання екскурсій як засобу забезпечення комплексного розвитку учнів, їхнього критичного мислення та навичок розв'язання реальних проблем [25].

Організація екскурсій вимагає ретельного планування та підготовки, що охоплює визначення таких ключових аспектів, як тематика, об'єкт відвідування, час проведення та методики документування результатів. Вибір теми екскурсії має відбуватися на основі узгодженості та актуальності в контексті місцевих умов, з метою забезпечення найбільш ефективного та яскравого втілення навчальних цілей в умовах, що сприяють спостереженню та аналізу. Обмежений час, відведений навчальними програмами для екскурсійних заходів, вимагає від вчителя обрання теми з максимальним практичним значенням, що дозволить учням повноцінно зануритися в досліджувану тематику. Такий підхід передбачає адаптацію до розкладу навчальних занять та врахування оптимального часу для проведення екскурсій, щоб максимізувати їхній освітній потенціал.

Дидактична ефективність екскурсії значною мірою залежить від адекватного вибору об'єкта для відвідування. Визначення об'єкта екскурсії має відбуватися з урахуванням змістового наповнення теми, доступності та особливостей виробничого або природного середовища. Пріоритет у виборі часто надається з огляду на специфічні освітні цілі, які ставить перед собою педагог, забезпечуючи тим самим максимальну залученість учнів та ефективність навчального процесу через безпосереднє співвіднесення теорії з практикою [48].

Документація результатів екскурсій планується з перспективою інтеграції отриманих знань та досвіду в загальний навчальний процес, включаючи підготовку матеріалів, які можуть бути використані для подальшої роботи в навчальних кабінетах та школі загалом. Цей процес передбачає вибір таких форм документування, які найкраще відповідають освітнім цілям та сприяють глибшому осмисленню і узагальненню отриманого досвіду [49].

Процес підготовки екскурсії відбувається за детально спланованою послідовністю дій, яка включає глибоке ознайомлення з об'єктом екскурсії. На цьому етапі здійснюється аналіз об'єкта у контексті визначеної тематики екскурсії. Важливим є вибір екскурсовода. Роль екскурсовода може виконувати музейний співробітник або вчитель. Попередня узгоджувальна бесіда з музейним працівником дає можливість синхронізувати цілі екскурсії з рівнем підготовки учасників. Наступна дія – планування та вивчення маршруту переміщення. На цьому етапі необхідно детально прорахувати маршрут від школи до місця проведення екскурсії, з метою забезпечення безпеки та ефективності переміщення групи учнів. Ще однією важливою дією є організація підготовчої бесіди з учнями, на якій учасники освітнього процесу отримують інформацію про тему та цілі екскурсії, а повторюють необхідний теоретичний матеріал. Також між учнями розподіляються питання або завдання, на які вони мають знайти відповіді під час екскурсії, що сприяє їхній активній участі та залученню у навчальний процес [46]. Така приблизна послідовність дій не лише сприяє ефективному засвоєнню матеріалу здобувачами загальної середньої освіти, але й відкриває можливості для інтеграції теоретичних знань з практичним досвідом, тим самим підвищуючи якість освітнього процесу.

Під час екскурсії учні активно залучаються до трьох ключових видів діяльності, які сприяють поглибленому засвоєнню навчального контенту та розвитку аналітичних навичок. Перше – це спостереження за об'єктами і уважне слухання пояснень екскурсовода. Цей аспект передбачає активне сприйняття інформації через безпосереднє спостереження за навчальними об'єктами та вислуховування коментарів екскурсовода. Такий підхід дозволяє учням отримати глибоке розуміння предмету екскурсії, з'ясувати як працюють об'єкти чи явища в реальних умовах, що сприяє кращому зв'язку теорії з практикою. Друге – це ведення записів під час навчальної розповіді та спостереження. Така фіксація отриманих відомостей під час екскурсії є важливим елементом навчального процесу. Записи слугують не тільки засобом згадування фактів після екскурсії, але й базою для подальшого аналізу, узагальнення та критичного

осмислення зібраних даних. Третє – збір ілюстративних матеріалів таких як фотографії, брошури, чи записи. Ці матеріали не тільки збагачують звітність, але й сприяють більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу, надаючи учням можливість візуально проілюструвати та поділитися набутими знаннями.

Завершальною частиною екскурсії є проведення підсумкового заняття, де школярі діляться своїми спостереженнями та відповідають на питання, поставлені вчителем напередодні. Педагог грає ключову роль у синтезі та узагальненні результатів екскурсії, забезпечуючи детальне роз'яснення матеріалу, що вимагає додаткового пояснення [57].

Таким чином, планування та проведення екскурсій є важливим напрямом у підготовці школярів. Така активність ефективно використовується в освітньому процесі може використовувати цей метод як засіб розвитку критичного мислення, практичних навичок, а також зміцнення міжпредметних зв'язків. Це, в свою чергу, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до самостійного пізнання та адаптації у багатогранному і динамічному світі.

2.2. Розробка й адаптація екскурсійних програм для різних вікових груп.

З початку XXI ст. музеї та інші культурні інституції почали активно приймати на себе роль неформальних освітніх центрів, розширюючи свою взаємодію з навчальними закладами. Це співробітництво зумовлене прагненням диверсифікувати формати, тематику та зміст музейних подій, орієнтованих на різні групи відвідувачів. Для задоволення інтересів учнівської та студентської аудиторії музеї зобов'язані пропонувати не лише культурно-освітні заходи, але й створювати спеціалізовані експозиції з пізнавальним, інформаційним та комунікаційним потенціалом [47].

Такі зміни вказують на тенденції трансформації музеїв, що сприяють залученню ширшого кола відвідувачів та піднесенню освітньої ролі музеїв до нового рівня. Розвиток освітньої складової в музейній справі XXI ст., як в Україні, так і за кордоном, характеризується формуванням нових цілей та

методів їх реалізації у сфері естетичного виховання молоді. Існує потреба у створенні заходів, спрямованих на стимулювання творчого та особистісного розвитку дітей. Важливим є впровадження новітніх підходів до музейної взаємодії з аудиторією, акцентуючи на значенні виховного, естетичного та освітнього аспектів у цьому процесі [29].

Розробка й адаптація екскурсійних програм для різних вікових груп вимагає врахування специфічних інтересів, потреб та особливостей кожної вікової категорії. Це забезпечує ефективне сприйняття інформації, захоплення учасників та досягнення поставлених цілей екскурсії.

Для молодших школярів екскурсії повинні бути простими та короткими. Важливо зберігати елементи гри, але додавати більше інформації та розширювати коло тем. Екскурсії можуть включати завдання на кмітливість, вікторини, активні ігри на місцевості. Наприклад, під час екскурсії до музею можна використовувати квести, де діти повинні знайти певні експонати або відповісти на запитання, що стосуються виставки. Ще один приклад – екскурсія до ботанічного саду, де діти можуть навчитися розпізнавати різні види рослин, брати участь у майстер-класах з посадки рослин та навіть створювати власні міні-сади у горщиках [21].

Учні середніх та старших класів зазвичай більш зацікавлені у глибокому вивченні теми екскурсії. Екскурсії повинні бути максимально інформативними. Вони можуть брати участь у дискусіях, проводити власні міні-дослідження або аналізувати побачене. Наприклад, під час історичної екскурсії по місту підлітки можуть бути залучені до пошуку інформації про історичні події, що відбувалися на певних локаціях, та обговорення їхнього впливу на сучасність. Інший приклад – екскурсія до наукового центру, де підлітки можуть брати участь у наукових експериментах, відвідувати лекції науковців та навіть презентувати власні проекти.

Загалом, успішна розробка та адаптація екскурсійних програм базується на розумінні аудиторії, її потреб та інтересів, а також на творчому підході до подачі

інформації. Це дозволяє зробити кожную екскурсію унікальною та захоплюючою для всіх вікових груп.

У сучасному суспільстві спостерігаємо еволюцію ролі музеїв, які все більше стають культурно-освітніми хабами, що сприяють здобуттю знань, виявленню творчого потенціалу особистості та її релаксації через різноманітні тематичні виставки. Особливе місце в цьому контексті займає музей Варшавського повстання в Польщі, який є одним із найчастіше відвідуваних музеїв країни. Активна участь учнівської молоді у музейних заходах, з використанням численних експонатів та фрагментів експозиції у поєднанні з сучасними освітніми методиками, ігровими та інтерактивними підходами, сприяє стимулюванню пізнавальної активності, заохочує до самостійного дослідження навколишнього світу та взаємодії в колективі [37].

Музей застосовує передові освітні методики, такі як свідчення очевидців історичних подій, мультимедійні презентації, аналіз автентичних текстів, фотографій, історичних документів, графічних зображень, та інтерактивні завдання. Це сприяє не лише глибшому осмисленню матеріалу, а й розвитку критичного мислення та креативності у молодих відвідувачів, активізуючи їх участь та залучення в освітній процес [37].

Практика Музею Варшавського повстання відображає інноваційний підхід до музейної діяльності, що передбачає активне залучення дітей до інтерактивної роботи з музейними експонатами, занурюючи їх у процес творчості та імпровізації замість традиційного пасивного спостереження. Використання широкого спектра мультимедійних ресурсів, таких як відео та фотографії, в контексті музейних заходів, сприяє візуалізації навчального матеріалу, активуючи різні канали сприйняття учнів. Це значно підвищує ефективність засвоєння теоретичного матеріалу та стимулює мотивацію до освітньої діяльності [37].

Отже, комплексний та багатогранний підхід до освітньої діяльності у музеї не тільки сприяє просуванню музейного контенту серед різних категорій відвідувачів, але й ефективно виконує освітні та виховні функції музею. Музеї

демонструють, що інтеграція інноваційних освітніх стратегій відіграє ключову роль у формуванні культурної свідомості та навчального інтересу, водночас забезпечуючи глибоке розуміння історичних подій.

2.3. Використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів.

Інноваційна активність у сфері туризму та екскурсійного обслуговування охоплює процеси розробки та впровадження новітніх програм та проєктів, які базуються на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій та останніх досягнень в науково-технічній сфері, а також на передовому досвіді у сферах управління та маркетингу. Ця діяльність має на меті стимулювання зростання зайнятості та доходів населення, прискорення соціально-економічного розвитку та поліпшення іміджу туристичних дестинацій на національному та міжнародному рівнях.

Інновації є критично важливими для музеїв, з огляду на високу динаміку та нестабільність туристичного ринку, який зазнає впливу множинних зовнішніх та внутрішніх факторів. В умовах швидкозмінних ринкових умов, екскурсійна діяльність має оперативно адаптуватися до змін, що відбуваються у суміжних сферах, демонструючи здатність до інновацій у методах роботи та підходах до покращення результатів своєї діяльності. Це передбачає не лише створення нових продуктів та послуг, але й розвиток гнучких стратегій управління, спрямованих на посилення конкурентних переваг і забезпечення сталого розвитку у сфері туризму та екскурсій [9].

Інноваційна діяльність виступає як фундаментальний елемент стратегії розвитку та впровадження екскурсійних продуктів на ринок. Інновації у сфері екскурсійного обслуговування можна класифікувати за двома основними напрямками. Перший полягає у застосуванні новітніх форм та методів, що включає розробку та реалізацію індивідуальних екскурсій, інтерактивних заходів, таких як квест-екскурсій, костюмованих подорожей, а також інновацій в музейному екскурсійному сервісі. Такий підхід спрямований на підвищення

залученості учасників до екскурсій та створення неповторного досвіду відвідування. Другий напрям базується на використанні ІТ-технологій, включаючи застосування мультимедійних технологій, каталогізацію туристичних об'єктів, розвиток віртуальних музеїв та екскурсій, 3D-тури, а також впровадження роботів-екскурсоводів і використання QR-кодів. Такі інновації дозволяють розширити доступ до культурних та історичних ресурсів, забезпечуючи високу якість обслуговування та зручність для споживачів.

Економічні ускладнення, викликані пандемією COVID-19, відсутність відвідувачів, та скорочення фінансових надходжень змусили музеї адаптувати свої методи роботи, використовуючи сучасні технології. В якості стратегій адаптації були впроваджені новітні форми онлайн-комунікацій між музеями та їх аудиторією, використання інформаційних технологій, маркетингові кампанії, залучення ІТ-спеціалістів, та промоція музейних продуктів у соціальних мережах. У період пандемії COVID-19 інформаційно-комунікаційні технології відіграли вирішальну роль у популяризації музейних колекцій, забезпечуючи інтерактивний доступ до музейного контенту, що дозволило відвідувачам глибше зануритися в контекст експозицій та виставок, а також підтримувати зв'язок із культурними цінностями попри обмеження, спричинені пандемією [14].

Як активний член Міжнародної організації ЮНЕСКО, Україна брала участь у міжнародному діалозі щодо адаптації музейної діяльності до умов пандемії COVID-19, співпрацюючи з глобальною спільнотою у вирішенні питань, пов'язаних з інноваційними підходами до промоції музейних колекцій, організацією експозиційно-виставкової роботи та іншими аспектами. 19 лютого 2021 р. було укладено меморандум між Міністерством цифрової трансформації України та Українським культурним фондом, що засвідчило зобов'язання щодо підтримки та розвитку цифрової трансформації, цифрових інновацій та навичок у культурі та мистецтві [58].

У сукупності, інновації в екскурсійному сервісі спрямовані на розширення можливостей та горизонтів туристичної індустрії, забезпечуючи її стале

зростання та адаптацію до змінних умов ринку та вимог сучасних споживачів [19].

Зростає інтерес до віртуальних екскурсій, що стають в нагоді особам з обмеженими можливостями, соціально незахищеним категоріям населення. Головними перевагами такого типу екскурсій є їх доступність, можливість перегляду у будь-який зручний час, варіативність відвідувань та надання текстової інформації, а також створення ефекту присутності. Проте до недоліків віртуальних екскурсій відносять відсутність можливості поставити питання в режимі реального часу та обмеженість переглядового контенту, який залежить від вибору розробників [30].

Останнім часом популярності набувають інтерактивні екскурсії (в тому числі костюмовані, з елементами гри, квесту і театралізації тощо). Серед визначних прикладів можна відзначити квест-екскурсії у місті Київ, такі як «Слідами київських відьом і привидів» [23], «Київські скарби» [9], та інші; у місті Львів – «Різноманіття життя на Землі», «Зачаровані лицарі»; у місті Одеса - квест-екскурсія «Шпигуни і масони»; а також у місті Кам'янець-Подільський з екскурсією «Загадкова квітка на камені. Місто-легенда». Ці ініціативи спрямовані на створення інтерактивного досвіду, який спонукає до активної участі та дослідження культурної спадщини в ігровій формі [53].

Під час таких екскурсій використовуються інтерактивні табло, стенди, екрани, мультимедійні засоби, які надають учням додаткову інформацію про пам'ятки або місця, які відвідуються. У музеях часто встановлюються інтерактивні екрани, де відвідувачі не тільки під час екскурсій, але й самостійно можуть переглядати інтерактивні виставки, 3D-макети музейних предметів чи пам'яток, відео та фотоматеріали. Під час інтерактивних екскурсій учасники безпосередньо залучаються до процесу пізнання нової інформації та рефлексують з екскурсоводом, вчителем чи однокласниками.

Серед інформаційних мультимедійних нововведень окремо варто згадати використання роботів-екскурсоводів в музейних екскурсіях, які позитивно впливають на емоційний стан учнів, а також веб-квестів, прикладом яких може

стати веб-квест «Українське козацьке бароко», що буде доцільним при екскурсіях для вивчення українського козацтва [17]. Важливу роль у покращенні екскурсійного обслуговування учнів відіграють мобільні додатки. Вони можуть містити інтерактивні карти, аудіогіди, інформацію про пам'ятки та багато іншого. Прикладом мобільного музейного додатку є Track Holodomor History, який розповідає про голодомор, містить оцифровані спогади свідків, фото, відео та коментарі істориків [39]. Іншим прикладом сучасного додатку з функціями аудіо- та мультимедійного гіда є Pocket Guide Audio Travel Guide, адже у ньому зібрана інформація про пам'ятки і аудіоекскурсії із 150 найпопулярніших міст світу. У цьому додатку всі аудіоекскурсії працюють в режимі офлайн [67]. Завдяки сучасним технологіям, традиційний підхід до екскурсійного обслуговування учнів зазнає значних змін. Замість класичних екскурсій, де група учнів відвідує певні місця, тепер існують віртуальні тури, які дозволяють дітям подорожувати по всьому світу прямо з класної кімнати. Наприклад, платформи віртуальної реальності, такі як Google Expeditions, дають можливість учням відвідувати різні історичні пам'ятки, музеї та природні об'єкти безпосередньо у школі [66]. Використання технологій віртуальної реальності, дозволяє зробити екскурсії більш інтерактивними та захоплюючими. Учні можуть взаємодіяти з віртуальним середовищем, розглядаючи об'єкти з різних кутів та отримуючи додаткову інформацію від вчителя

Сучасні технології дозволяють створити таке дидактичне середовище, яке дозволяє учням глибоко поглиблювати свої знання у вивченні певних тем. Наприклад, віртуальні тури до історичних місць можуть допомогти учням краще зрозуміти історичні події та контекст, порівнюючи їх з власними спостереженнями та знаннями. Перевагами використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні є те, що вони роблять екскурсії доступними для всіх учнів, незалежно від їхнього фінансового стану чи місця їхнього перебування. Віртуальні тури можуть бути безкоштовними або мають невелику вартість, що зменшує бар'єри для отримання якісної освіти.

Технології розширеної та доповненої реальності мають значний потенціал у сфері екскурсійного обслуговування учнів. Вони можуть допомогти зробити навчальний процес та екскурсії більш цікавими, включаючи інтерактивність та візуалізацію матеріалу. Так, віртуальна реальність (VR) переносить людину в штучний світ, де навколишнє середовище повністю змінене. Технології доповненої реальності (AR) дозволяють краще орієнтуватися, наприклад, у будівлі музею та знайомитися з експонатами в інтерактивній формі. Коли мова йде про екскурсії з виїздом на певні локації, то інновації в екскурсійній діяльності можуть бути як нові за тематикою і формою екскурсії, анімаційні програми, інтегровані в екскурсійні маршрути, нові підходи до розробки і вдосконалення екскурсій, нові методичні прийоми і технології, що використовуються екскурсоводами. По дорозі у певному турі можна використовувати доповнену реальність, яка може зробити екскурсії більш захоплюючими. Вона дозволяє додати віртуальні об'єкти до реального світу, що відкриває безліч можливостей для вивчення. Наприклад, учні можуть використовувати смартфони або планшети з AR-додатками для вивчення архітектурних пам'яток, які вони бачать навколо себе [22].

Екскурсії є невід'ємною частиною туристичної сфери, без якої не може повноцінно існувати сучасний туризм. Проте, сьогодні цей важливий напрямок туризму потребує оновлення, модернізації та трансформації у форми обслуговування, які можна гнучко адаптувати до потреб туристів. Одним із шляхів вирішення цих завдань є оновлення змісту, форми туристичної діяльності, з'ясування способів використання екскурсій як основної послуги пізнавального внутрішнього та в'їзного видів туризму, підвищення ефективності, привабливості та життєвості.

Через тісний зв'язок екскурсійної діяльності з навчанням і вихованням, освіта визначає актуальність вивчення сучасних форм навчання, починаючи з інтерактивної освіти, та впроваджуючи її в екскурсійний процес. Сьогодні екскурсія сама потребує запозичення та адаптації до її потреб як туристичної послуги з інноваційними освітніми методами. Тому актуальним є науково

обґрунтоване використання інтерактивних методів навчання та їх практичне застосування в екскурсійній діяльності.

Важливим є визначення ролі та значення інтерактивних методів навчання як пізнавальних процесів в екскурсії та вивчення їх застосування в екскурсійній практиці. Для цього необхідно визначити особливості інтерактивних методів навчання та рівень їх застосування в екскурсійній діяльності, обґрунтувати необхідність більш широкого використання інтерактивних методів навчання в методиці та практиці екскурсії. Інтерактивність розуміють як процес взаємодії, обмін знаннями, ідеями, емоціями та переходи між ними. Визначальною характеристикою цього поняття є не просто активна взаємодія (інтерактивно), це взаємодія, що здійснюється спільно, активно, динамічно, жваво та ефективно [19].

Саме з таким розумінням принцип інтерактивності стає основою інтерактивних методів навчання і виховання в різних закладах освіти. Навчальний процес здійснюється за умови безперервного діалогу як співнавчання, взаємонавчання, де всі його учасники є рівноправними суб'єктами навчання, взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, разом вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють поведінку колег і власну поведінку [21].

Інтерактивний характер екскурсій, що відображається в методичному підході «покажи і розкажи», вимагає більшої інтеграції та більш ефективного використання комплексних інтерактивних методів, подібних до освітніх підходів. Тісний зв'язок між екскурсіями та навчанням дає широкий спектр застосувань у загальноосвітньому підході.

По-перше, традиційні методи навчання, а особливо їх поєднання, мають великий інтерактивний потенціал. Наприклад, якщо усні (розповіді, пояснення, лекції, інструктажі) поєднати з наочними (ілюстрації, демонстрації, спостереження) і практичними (лабораторні роботи, практичні роботи), то створюються умови для інтерактивної взаємодії. Подібні алгоритми отримання знань характеризують екскурсійний процес.

Великі перспективи для використання інтерактивних методів в екскурсійній діяльності дають такі традиційні методи навчання як проблемно-інформаційний, дослідницький характер. Їх використання ґрунтується на безперервній і цілеспрямованій постановці перед учнями проблемних завдань і розв'язуванні ними цих завдань під керівництвом викладача, завдяки чому активно засвоюють нові знання.

Із зростанням значення інтерактивних методів зростає кількість і різноманітність методів прямого інтерактивного навчання. Методи кооперативного навчання: метод діалогу, робота в групах та в парах, «акваріум», «синтез думок», «кругообіг ідей», «карусель», ротаційні трійки спрямовані на розвиток навичок спілкування в групі та критичного мислення, висловлювання, ведення дискусій, сприяють аналізу та обговоренню нового матеріалу [28].

Колективні та групові методи навчання, такі як «мозковий штурм», «мозаїка», «аналіз ситуації», «броунівський рух», «дерево рішень», «мікрофон» допомагають вільніше висловлюватись, долати стереотипи, відпрацьовувати вміння спілкуватися з людьми та бути переконливим. Інтерактивний спосіб опрацювання дискусійних питань дозволяє визначити свою позицію, сформулювати вміння відстоювати свої думки, навички ведення дискусії та публічних виступів, а також сприяє розвитку критичного мислення. Найбільш поширеними типами таких методів є методи «займи позицію», «зміни позицію», «нескінчений ланцюжок», «дебати» [29].

Методи ситуативного моделювання – інсценізація, драматизація, рольові ігри, проведення конференцій, що сприяють вирішенню проблемних ситуацій, формують навички співпраці і забезпечують максимальну свободу інтелектуальної діяльності. Аналіз застосування інтерактивних методів навчання в екскурсійній діяльності показує, що методи останньої групи найбільш успішно застосовуються в екскурсійній діяльності у музеях, чому сприяє експозиція музею як спеціально створеного середовища культурного спілкування. Прикладом екскурсії-інсценізації є екскурсія по Львівському музею релігії «Гість з неба» до дня Святого Миколая, в ході якої гостей зустрічає і веде

екскурсію «сам Святий Миколай» [36]. Досить популярними в Україні стають нічні музейні екскурсії, які проводяться як театралізації або рольові ігри. «Музейними» інтерактивними методами є методи на дію, на створення чогось власними руками, наприклад, ліплення горщика з глини в ході екскурсії по Національному музею-заповіднику українського гончарства в с. Опішному Полтавської області [40].

Найкраще пристосованими для оглядових і тематичних екскурсій на поширену історико-краєзнавчу тематику є інтерактивні методи колективного і групового навчання, зокрема «мозковий штурм», «ситуаційний аналіз», дискусійні методи «зайняти позицію», «змінити позицію», діалогові методи – робота в малих групах, «синтез думок» та інші.

Отже, з розширенням тематики екскурсій та використанням різних форм екскурсійного обслуговування туристів виникає необхідність в більш широкому застосуванні інтерактивних освітніх методів при проведенні екскурсій. Як освітній інструмент, що володіє сильними когнітивними здібностями, екскурсії вимагають використання інноваційних методичних засобів переважно інтерактивного характеру.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИКА ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ШКОЛЯРІВ

3.1. Психологічні та педагогічні аспекти взаємодії з учнями під час екскурсій.

Екскурсії є невід'ємною частиною освітнього процесу, забезпечуючи учням можливість засвоювати знання в новому, часто практично орієнтованому контексті. Вони сприяють розвитку як академічних, так і соціальних навичок, збагачуючи загальний досвід навчання. Взаємодія з учнями під час екскурсій вимагає від вчителів не лише педагогічної майстерності, а й врахування психологічних аспектів, що впливають на ефективність навчального процесу.

Успішне екскурсійне обслуговування потребує врахування психологічних та педагогічних аспектів взаємодії зі школярами. Зазвичай до психологічних аспектів відносять такі складові як мотивація, емоційна підтримка, соціалізація тощо. Мотивація є одним з ключових факторів, що впливають на ефективність навчання під час екскурсій. До неї прийнято відносити дві важливі складові – зацікавленість та залученість.

Зацікавленість характеризується здатністю відповідати інтересам (при виборі місць для екскурсій важливо враховувати інтереси учнів, наприклад, для учнів, які цікавляться історією, варто організувати екскурсії до історичних місць, музеїв або археологічних розкопок, а для тих, хто захоплюється природознавством, кращим вибором будуть природні заповідники або ботанічні сади), анкетуванню та опитуванню (проведення попередніх опитувань або анкетування може допомогти вчителю визначити інтереси школярів і вибрати відповідне місце для екскурсії), релевантності навчальної програми (екскурсії, які безпосередньо пов'язані з темами, що вивчаються на уроках, сприяють кращому засвоєнню матеріалу; наприклад, екскурсія до науково-дослідного інституту або лабораторії може бути дуже корисною під час вивчення хімії чи біології).

Залученість, у свою чергу, характеризується такими факторами, як активна участь в обговореннях та питаннях (під час екскурсій важливо активно залучати учнів до обговорення теми, ставити їм питання і заохочувати їх до висловлення власної думки, адже це сприяє розвитку критичного мислення і допомагає школярам краще засвоїти інформацію), інтерактивні завдання (виконання різноманітних завдань під час екскурсії, таких як складання схем, розв'язування проблемних ситуацій або проведення експериментів, дозволяє учням практично застосовувати отримані знання), розподіл ролей (розподіл учнів на групи для виконання певних завдань під час екскурсії сприяє командній роботі та розвиває комунікативні навички; наприклад, одна група може відповідати за документування побаченого, інша – за фотографування, а третя – за підготовку звіту), залучення до підготовки (доручення учням завдань з підготовки до екскурсії, таких як пошук інформації, підготовка питань або створення презентацій, підвищує їх залученість і відповідальність за процес навчання) [6, с. 2–7].

Залученість та зацікавленість учнів під час екскурсій є ключовими чинниками, які сприяють глибокому засвоєнню знань і розвитку особистісних та соціальних навичок. Вчитель, враховуючи ці аспекти, може створити ефективне та захоплююче навчальне середовище.

Емоційна підтримка також є важливим аспектом взаємодії з учнями під час екскурсій, оскільки вона допомагає створити сприятливі умови для навчання, знижує рівень тривожності та сприяє відкритості до нового досвіду. Розглянемо більш детально ключові складові емоційної підтримки: позитивну атмосферу, підтримку і заохочення.

Вчитель має створювати атмосферу довіри та взаємоповаги. Це включає визнання думок і почуттів кожного учня, незалежно від їхнього рівня знань чи соціальних навичок. Виправданим є організація спільних активностей та ігор, що допомагає здобувачам загальної середньої освіти відчувати себе частиною команди. Це може включати групові завдання, конкурси або інтерактивні сесії, де учні працюють разом для досягнення спільної мети.

Постійна комунікація з учнями допомагає підтримувати позитивну атмосферу. Вчитель повинен бути доступним для запитань і завжди готовим допомогти чи підтримати школярів. Забезпечення комфортних умов під час екскурсії, таких як зручний транспорт, доступ до питної води і можливість відпочити, сприяє позитивному настрою учнів. Вчитель повинен бути уважним до емоційного стану учнів, помічати ознаки втоми, тривоги або стресу і вживати заходів для їх зняття, наприклад, робити паузи для відпочинку або проводити релаксаційні вправи.

Вчитель повинен мати особистий контакт з кожним учнем, вислуховувати їхні запитання та занепокоєння, надавати підтримку та заохочення в індивідуальному порядку. Заохочення школярів до активної участі в обговореннях, виконанні завдань й експериментів допомагає їм відчувати свою важливість і залученість до процесу навчання. Підтримка ініціативи учнів, таких як пропозиції щодо нових ідей або запитань до екскурсовода, сприяє розвитку їхньої впевненості у собі.

Вчитель має бути готовим надати психологічну підтримку здобувачам освіти, які відчувають страх або тривогу, наприклад, через нове середовище або невідомі ситуації. Це може включати розмови, заспокоєння або надання корисних порад. Спільне підведення підсумків допомагає школярам усвідомити отримані знання і досвід, закріпити їх і підготуватися до подальших навчальних завдань.

Створення позитивної атмосфери та забезпечення підтримки і заохочення учнів під час екскурсій є критично важливими для успішного навчального процесу. Це сприяє зниженню тривожності, підвищенню мотивації і відкритості до нового, що в кінцевому підсумку забезпечує глибше засвоєння матеріалу та розвиток особистісних якостей учнів [46].

Соціалізація є не менш важливим аспектом навчання під час екскурсій, оскільки вона сприяє розвитку комунікативних навичок, взаєморозуміння та емпатії серед здобувачів освіти. Соціалізація несе у собі такі складові як: групова динаміка та розвиток емпатії.

Групова динаміка – складний процес, який включає у себе організацію командних завдань під час екскурсій, які стимулюють учнів до співпраці; групові обговорення, де здобувачі загальної середньої освіти можуть ділитися своїми враженнями, задавати питання і обговорювати побачене; включення інтерактивних вправ, таких як квести або рольові ігри, допомагає учням працювати разом, вирішувати проблеми і приймати рішення колективно; проведення спільних заходів, таких як пікніки, вечори біля вогнища або спільні екскурсії до культурних заходів, сприяє зміцненню соціальних зв'язків між учнями, а також взаємодію з новими людьми, адже екскурсії часто передбачають нові знайомство з такими людьми як гіді, місцеві мешканці або науковці.

Розвиток емпатії – не менш ключовий аспект, який пов'язаний з емоційним досвідом, а саме враженнями від побачених місць або пережитих ситуацій, часто сприяє розвитку емоційного зв'язку між учнями; обговореннями почуттів, тобто, створенням можливостей для учнів обговорити свої почуття і враження від екскурсії, у свою чергу, сприяє розвитку емпатії; відвідуванням місць, пов'язаних з важливими соціальними або історичними подіями, може допомогти учням зрозуміти складні соціальні питання і розвинути емпатію; заохоченням до співчуття, а також проведенням тренінгів або уроків, присвячених розвитку емпатії, допомагає учням усвідомити важливість розуміння почуттів інших і практикувати ці навички у реальних ситуаціях. Соціалізація під час екскурсій сприяє формуванню в учнів важливих соціальних та емоційних навичок. Групова динаміка й розвиток емпатії допомагають учням краще комунікувати, співпрацювати і розуміти одне одного, що позитивно впливає на їхній загальний розвиток і успішність у навчанні [54].

Зазвичай до педагогічних аспектів взаємодії із здобувачами освіти під час екскурсій відносять такі складові як планування та організація, методи і прийоми навчання, оцінювання та рефлексія тощо.

Планування та організація є ключовими аспектами успішної екскурсії. Чітко визначені цілі та завдання, а також добре продуманий маршрут і програма екскурсії сприяють ефективному навчанню та забезпечують позитивний досвід

для учнів. Важливо визначити конкретні знання, які учні мають засвоїти під час екскурсії. Це можуть бути факти, концепції або теорії, пов'язані з предметом. Наприклад, під час екскурсії до музею природознавства учні можуть вивчати види тварин і рослин, їхні особливості та середовище проживання. Окрім засвоєння нових знань, екскурсія може бути спрямована на розвиток певних навичок, таких як критичне мислення, аналіз інформації, робота в команді, комунікативні навички. Наприклад, при відвідуванні історичних місць школярі можуть вчитися аналізувати історичні джерела та робити висновки.

Кожна екскурсія повинна мати конкретні завдання, які спрямовані на досягнення поставлених цілей. Це можуть бути завдання з дослідження, обговорення або проєктної діяльності. Наприклад, під час екскурсії до природного парку учні можуть отримати завдання зі збору інформації про місцеву флору та фауну. Завдання екскурсії повинні бути інтегровані з загальною навчальною програмою, щоб забезпечити послідовність і логічність навчального процесу. Наприклад, екскурсія до музею мистецтв може бути пов'язана з вивченням художніх стилів на уроках образотворчого мистецтва.

Планування маршруту екскурсії включає вирішення логістичних питань, таких як транспорт, час подорожі, зупинки для відпочинку та харчування. Безпека учнів повинна бути першочерговим завданням, тому необхідно передбачити всі можливі ризики і підготувати план дій на випадок надзвичайних ситуацій. Маршрут повинен бути різноманітним і насиченим, щоб утримувати увагу учнів і забезпечувати цікавий і пізнавальний досвід. Наприклад, екскурсія до міста може включати відвідування історичних пам'яток, музеїв, парків і місць культурного значення.

Програма екскурсії повинна включати різні навчальні елементи, такі як лекції, екскурсії з гідом, практичні завдання, експерименти та інтерактивні заходи. Це забезпечує різноманітність методів навчання і допомагає учням краще засвоювати матеріал. Важливо включити до програми екскурсії відпочинкові елементи, такі як перерви на обід, час для самостійного огляду або

групові ігри. Це допомагає учням розслабитися, знижує рівень втоми і підвищує їхню зацікавленість у подальшій діяльності.

Важливо також правильно розподілити час між навчальними та відпочинковими елементами екскурсії, щоб забезпечити баланс між активним навчанням і відпочинком. Наприклад, після інтенсивної лекції або практичного завдання учням може знадобитися час для відпочинку і роздумів.

Таким чином, ретельне планування та організація екскурсії, включаючи чітке визначення цілей і завдань, а також продуманий маршрут і програму, є важливими педагогічними аспектами, що сприяють успішному навчанню і позитивному досвіду для учнів. Це забезпечує не лише ефективне засвоєння знань, але й розвиток навичок, соціалізацію та особистісний розвиток учнів [61].

Таким чином, ефективна взаємодія з учнями під час екскурсій вимагає комплексного підходу, який поєднує психологічні та педагогічні аспекти. Це забезпечує не лише глибше розуміння навчального матеріалу, але й сприяє розвитку особистісних та соціальних навичок у школярів, роблячи навчальний процес більш цікавим і продуктивним.

3.2. Інтерактивні методи залучення та утримання уваги.

Екскурсійна діяльність представляє собою ключовий елемент туристичної галузі, що забезпечує її комплексний розвиток та задоволення культурно-пізнавальних потреб туристів. Необхідність модернізації цього напрямку, його адаптації до вимог сучасного туристичного ринку вимагає інноваційного підходу до організації та змісту екскурсійних послуг. Трансформація екскурсійної діяльності в більш гнучку, динамічну та ефективну форму обслуговування є критичною для збереження її значення та привабливості в контексті розвитку внутрішнього та міжнародного туризму.

Значущість екскурсійної діяльності в освітньому контексті, її вклад у процеси навчання, виховання та розвитку школярів підкреслює актуальність дослідження новітніх освітніх методик, зокрема інтерактивних. Екскурсія сьогодні потребує інтеграції сучасних освітніх інновацій для підвищення своєї

ефективності як туристичної послуги. Важливим є розробка та наукове обґрунтування застосування інтерактивних навчальних методів у контексті екскурсійної діяльності, що сприятиме її оновленню та збагаченню, зробить екскурсії більш привабливими, змістовними та ефективними з точки зору навчального потенціалу та задоволення пізнавальних інтересів туристів шкільного віку [4].

Інтерактивність можна визначити як динамічний процес взаємодії, що передбачає обмін знаннями, думками та емоціями між учасниками. Основною відмінною рисою цього процесу є не лише активна участь у взаємодії, але і її спільний, енергійний, гнучкий, динамічний характер, що відбувається в контексті взаємної співпраці та дії. У цьому контексті, концепція інтерактивності лежить в основі інтерактивних методик навчання та виховання у навчальних закладах різного профілю. Процес освіти розгортається в умовах неперервного діалогу, передбачаючи взаємне навчання, де всі учасники процесу виступають як рівноправні, рівноцінні учасники освітньої взаємодії. Вони активно спілкуються між собою, обмінюються інформацією, колективно працюють над розв'язанням проблем, моделюванням ситуацій, а також взаємно оцінюють дії один одного та свою поведінку. Таке багатовимірне розуміння інтерактивності сприяє створенню ефективного навчального середовища, де кожен учасник має можливість активно долучитися до процесу навчання, розвивати свої здібності та вдосконалювати навички через співпрацю та взаємодію [5].

Інтерактивні методики навчання відіграють фундаментальну роль у вирішенні широкого спектра освітніх і виховних завдань, сприяючи розвитку комунікативних компетенцій, утвердженню емоційного зв'язку між учасниками освітнього процесу та виконанню завдань, спрямованих на формування свідомості індивіда, його самоідентифікації та відповідального ставлення до власної особистості та соціуму. Ці методи значною мірою впливають на становлення громадянської позиції, емоційного сприйняття та системи ціннісних орієнтацій учнів.

Завдяки поєднанню інтерактивних підходів, навчально-виховний процес трансформується в організовану діяльність, яка цілеспрямовано прямує до досягнення конкретних результатів, залучаючи школярів до активної участі, взаємодії та обміну інтелектуальними продуктами. Впровадження інтерактивності в екскурсії відкриває простір для модифікації навчальних форм, що сприяє перетворенню навчального процесу на ефективну дослідницьку діяльність. Для екскурсійного процесу важливим є введення елементів діалогу, емоційної насиченості, динамічності, життєрадісності, енергії та задоволення від взаємодії, а також активної інтеграції учасників в колективний процес пізнавальної діяльності [5].

Безсумнівно, екскурсійна практика сформувала власну методологічну базу. Інтерактивний потенціал екскурсії як засобу пізнання не завжди проявляється в цих підходах з достатньою ясністю. З більш ніж десятка методів демонстрації, розроблених провідними експертами у галузі екскурсійної діяльності, такими як В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, як інтерактивні виділяються техніки візуальної реконструкції, візуального монтажу, локалізації подій, візуального порівняння, візуальної аналогії та переключення уваги [3].

Словесних методів розповіді існує понад двадцять, з яких приблизно половина має інтерактивний характер: методика запитань і відповідей, виконання завдань, співучасть, дискусійні ситуації, зіткнення різних точок зору, персоніфікація та аналіз проблемних ситуацій та ін. Окремо екскурсоводи виокремлюють техніку руху, яка становить суть екскурсії та є однією з її ключових характеристик. Рух, тобто переміщення учасників до об'єкта екскурсії з метою його дослідження, надає екскурсійній діяльності інтерактивний вимір [21].

Вияв інтерактивності у методах демонстрації та розповіді під час екскурсій вимагає вдосконалення через їх глибшу інтеграцію та ефективне впровадження багатовимірних інтерактивних методик, аналогічних до тих, що використовуються в освітньому процесі. Синергія між екскурсійною діяльністю

та освітнім процесом відкриває широкі можливості для застосування розмаїття освітніх та виховних технік, що сприяє багатогранному розвитку особистості.

Величезний інтерактивний потенціал знаходиться у злагодженій роботі традиційних освітніх методів, особливо в їх взаємодії. Інтеграція словесних методів, таких як розповіді, лекції з наочними елементами (ілюстрації, демонстрації, спостереження) та практичними заходами (лабораторні та практичні роботи), створює унікальну основу для інтерактивного обміну. Цей комплексний підхід не лише сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, але й стимулює активну участь та взаємодію учасників, збагачуючи екскурсійний процес. Такий алгоритм взаємодії, характерний для навчального процесу, стає невід'ємною частиною екскурсійної діяльності. Він забезпечує не тільки передачу знань, але й створює простір для інтерактивного дослідження, в якому кожен учасник має змогу активно долучитися до колективного пізнання, вносячи власний внесок у спільний процес вивчення та взаємопізнання [53].

Аналіз використання інтерактивних методик у контексті екскурсійної діяльності ефективно реалізовується в музейному середовищі. Такі «музейні» інтерактивні методики орієнтовані на активну дію або на творчий внесок відвідувачів. Інтерактивні методи залучення та утримання уваги можна реалізувати під час інтерактивних екскурсій. Це може бути використання елементів гри або квесту, проведення вікторин або конкурсів, де учні можуть відповідати на запитання, пов'язані з музейною експозицією та навчальним матеріалом відповідно до їхнього віку, організація реконструкцій певних подій, елементи театралізації. Під час таких екскурсій школярі можуть отримувати подарунки.

Під час інтерактивних екскурсій застосовуються елементи з доповненою реальністю, що дозволяють учням бачити додаткову інформацію у різній формі, пов'язану з музейними експонатами. Під час такого пізнавального процесу можуть використовуватись учнівські смартфони або планшети, що робить навчальний процес цікавим. Використання VR-окулярів для проведення віртуальних турів по історичних місцях або реконструкцій подій дає можливість

учасникам освітнього процесу зануритись у певну тему. Для залучення та утримання уваги використовуються інтерактивні екрани, на яких учні можуть опрацювати інформацію, грати в освітні ігри або виконувати завдання. Для інтерактивних екскурсій розробляються спеціальні мобільні додатки, які містять інтерактивні завдання для учнів, які сприяють активній взаємодії. Школярі можуть проводити наукові дослідження або експерименти в спеціально обладнаних лабораторіях музею.

Інтерактивні методи включають у себе розділення учнів на групи для обговорення питань, пов'язаних з темою екскурсії, сприяє активній участі та обміну ідеями; організацію круглих столів, де здобувачі загальної середньої освіти можуть обговорювати певні аспекти теми, що сприяє глибшому розумінню матеріалу і розвитку критичного мислення; проведення квестів, під час яких школярі мають виконувати завдання та знаходити відповіді на питання, які стимулюють активну роботу мозку і сприяють запам'ятовуванню інформації; використання рольових ігор, де учні можуть відігравати ролі реальних або уявних персонажів, що допомагає їм уявити себе в різних ситуаціях та розвиває їхні комунікативні навички.

Візуальні і практичні завдання – це складний процес, який несе у собі створення плакатів та діаграм, які ілюструють ключові поняття та інформацію з теми екскурсії, що допомагає краще візуалізувати матеріал і полегшує його засвоєння; використання презентацій або відеоматеріалів, що ілюструють основні концепції теми, допомагає учням краще зрозуміти матеріал і зберегти увагу; проведення практичних експериментів або досліджень, які дозволяють учням власноручно вивчати певні аспекти теми, що підвищує їхній інтерес і розуміння; організацію майстер-класів, де школярі можуть самі навчатися і виробляти певні навички або вироби, що сприяє активному засвоєнню матеріалу та розвитку практичних навичок.

У цілому, використання інтерактивних методів навчання та практичних завдань під час екскурсій підвищує ефективність навчання, стимулює активну участь учнів та сприяє їхньому зростанню як особистостей. Візуальні засоби

допомагають зрозуміти складну інформацію, а практичні завдання дозволяють застосовувати отримані знання на практиці [53].

Рефлексія після екскурсії допомагає учням усвідомити свій досвід, зробити висновки та поставити цілі для подальшого навчання. Цей процес сприяє поглибленню засвоєння матеріалу та розвитку мотивації до подальшого самовдосконалення [53]. Рефлексія включає в себе проведення індивідуальних бесід з учнями, що дозволяє вчителю отримати індивідуальне розуміння рівня засвоєння кожним учнем матеріалу. Організація групових обговорень дозволяє школярам обмінятися враженнями та ідеями, а також допомагає вчителю отримати загальне уявлення про рівень засвоєння матеріалу у всіх учасників освітнього процесу. Проведення тестів або квізів дозволяє вчителю оцінити рівень засвоєння конкретних фактів. Застосування творчих завдань, таких як написання есе або створення проєктів, дозволяє школярам продемонструвати не лише знання, а й їхню уміння аналізувати та застосовувати отримані знання. Запрошення здобувачів загальної середньої освіти поділитися своїми враженнями від екскурсії та висловити свої думки і враження сприяє їхньому усвідомленню отриманого досвіду. Обговорення отриманих результатів та порівняння їх з початковими цілями допомагає учням зрозуміти, наскільки вони досягли поставлених цілей. Створення портфоліо, в якому зберігаються результати різних діяльностей під час екскурсії, дозволяє школярам систематизувати свої знання та навички.

Такі методики залучення та затримання уваги не тільки сприяють глибшому зануренню у культурний контекст експозиції, але й забезпечують безпосереднє співробітництво та креативну взаємодію між учнями, роблячи музейний візит незабутнім досвідом.

Таким чином, у міру розширення спектру тематики екскурсій та урізноманітнення форм екскурсійного обслуговування виникає потреба у більш активному впровадженні інтерактивних методів. Враховуючи освітньо-виховний потенціал екскурсії як засобу пізнання, нагальною стає потреба у залученні інноваційних методичних підходів, насамперед інтерактивного

характеру. Інтерактивні методи залучення та утримання уваги учнів під час музейної екскурсії спрямовані на активну участь дітей у процесі навчання, що робить екскурсію захоплюючою. У контексті інтерактивної сутності екскурсійної діяльності та її зв'язку з процесами освіти та виховання, перспективним є не лише подальше дослідження можливостей застосування досвіду інтерактивного навчання у сфері екскурсійної методики та практики, але й розробка специфічних для екскурсійної діяльності інтерактивних моделей.

3.3. Рекомендації для вдосконалення екскурсійного обслуговування школярів.

У контексті сучасних освітніх викликів та потреб молодого покоління, екскурсійне обслуговування вимагає комплексного підходу до вдосконалення та адаптації. Для цього можна використовувати окремі рекомендації. Важливим є індивідуалізація екскурсійного досвіду, що стає фундаментальним принципом у плануванні та реалізації освітніх подорожей для школярів, враховуючи їх вікові особливості, інтереси та психологічний стан. Цей підхід дозволяє максимально залучити учнів до навчального процесу під час екскурсій, сприяючи глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку їх особистісних якостей [16]. Розробка екскурсійних програм має враховувати вікові категорії учасників. Наприклад, молодшим школярам більше підійдуть ігрові форми проведення екскурсій, де акцент робиться на візуальному сприйнятті та безпосередньому взаємодії з об'єктами. Для старших учнів можна запропонувати більш складні завдання на логіку та критичне мислення, залучення до дискусій та аналізу отриманої інформації [17].

Важливим є аналіз інтересів та захоплень учнівської аудиторії. Екскурсії, що враховують уподобання дітей, наприклад, у сфері науки, мистецтва чи спорту, сприятимуть більшій зацікавленості та залученості учнів. Крім того, урахування психологічних характеристик, таких як ступінь концентрації уваги, рівень активності чи схильність до рефлексії, дозволить оптимізувати програму екскурсії для ефективного засвоєння матеріалу.

Забезпечення гнучкості екскурсійних програм є ключовим для адаптації до різноманітних умов та несподіваних обставин. Це може включати можливість зміни маршруту у випадку негоди, адаптацію змісту для відповідності актуальним подіям або інтересам групи, а також внесення елементів інтерактивності та практичних завдань в залежності від реакції та залученості учнів.

Інтеграція інтерактивних та інноваційних методів у сфері екскурсійного обслуговування школярів є важливою стратегією, спрямованою на підвищення ефективності освітнього процесу та розвитку мотивації учнів. Такі методи передбачають активне залучення учнів до процесу навчання через взаємодію, дослідження та використання технологій [38]. Квести та рольові ігри є ефективними інструментами для підвищення залученості учнів, оскільки вони дозволяють учням активно досліджувати навчальний матеріал у динамічному та захоплюючому форматі. Квести можуть бути організовані на відкритому просторі або всередині музеїв чи історичних місць, де учні мають вирішувати певні завдання або головоломки, що спонукають їх до глибшого розуміння теми. Рольові ігри дозволяють учням вживатися у ролі історичних осіб або науковців, що сприяє кращому засвоєнню історичних та наукових концепцій. Мобільні додатки для геолокаційних ігор використовують GPS-технології для створення інтерактивних ігор, які можуть проводитися в реальному часі та просторі. Це дозволяє учням досліджувати певні місця, відкривати інформацію про них і виконувати завдання, що базуються на їхньому фактичному розташуванні, тим самим поєднуючи навчання з фізичною активністю та відкриттям [10].

Використання віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) може значно розширити можливості екскурсійного обслуговування, забезпечуючи учням можливість занурення в інтерактивні віртуальні середовища. Через VR-окуляри або AR-додатки учні можуть віртуально відвідувати історичні місця, музеї та природні об'єкти, які можуть бути географічно віддалені або недоступні з різних причин. Це не тільки сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, але й стимулює уяву та креативне мислення.

Розвиток міжпредметних зв'язків за допомогою екскурсійних заходів представляє собою стратегічний підхід до інтеграції різноманітних дисциплін у єдиний освітній процес. Цей підхід спрямований на поглиблення та розширення знань учнів за рахунок створення практичних взаємозв'язків між предметами. Планування екскурсій з огляду на міжпредметні зв'язки дозволяє учням бачити цілісну картину світу, розуміючи, як окремі предметні знання переплітаються між собою та відображаються у реальному житті. Наприклад, відвідування наукового центру може одночасно поглибити знання учнів з фізики, хімії та біології, демонструючи взаємозв'язок цих наук у дослідженні природних явищ [65].

Екскурсії до музеїв, історичних місць, наукових лабораторій тощо дозволяють учням застосовувати теоретичні знання на практиці, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню матеріалу. Так, історичні екскурсії допомагають з'єднати знання з історії, географії та мистецтва, оживляючи історичні події та процеси [24].

Інтеграція міжпредметних знань через екскурсійну діяльність стимулює розвиток критичного мислення учнів. Аналіз зібраної інформації, вирішення практичних завдань та рефлексія над власним досвідом допомагають формувати вміння мислити логічно та критично.

Ефективне впровадження міжпредметних зв'язків передбачає використання різноманітних навчальних ресурсів та методів, включаючи інтерактивні презентації, мультимедійні матеріали, демонстраційні експонати тощо, що сприяє створенню мотивуючого навчального середовища.

Організація екскурсій, що сприяє реалізації міжпредметної інтеграції, вимагає мультидисциплінарного підходу до планування та викладання, залучення вчителів різних предметів для спільного розроблення навчальних програм та проектів. Важливою для забезпечення високоякісного екскурсійного обслуговування є професійна підготовка екскурсоводів, особливо коли йдеться про роботу з дитячою аудиторією. Екскурсоводи повинні мати глибокі знання в сфері, яку вони представляють, хай то буде історія, наука, мистецтво чи природа.

Це вимагає не лише постійного самовдосконалення та оновлення інформації, але й розуміння найновіших досліджень та тенденцій у відповідній галузі.

Екскурсоводи мають бути обізнані з особливостями сприйняття, інтересами та потребами різних вікових груп дітей. Важливо вміти налагодити контакт з дитиною, залучити її увагу та зацікавленість, а також створити безпечне та дружнє середовище для навчання та дослідження. Мистецтво екскурсовода полягає не лише в глибоких знаннях, але й у вмінні цікаво, доступно та захоплююче представляти інформацію. Використання наочних матеріалів, історій, анекдотів та практичних завдань може значно підвищити інтерес та залученість учнів. Регулярні професійні навчання, семінари та майстер-класи для екскурсоводів важливі для підвищення їхніх кваліфікацій та компетенцій. Такі заходи можуть включати теми, пов'язані з педагогікою, психологією, методикою проведення екскурсій, використанням новітніх технологій та інтерактивних методів навчання. Ефективне спілкування є ключовим для успішної взаємодії з учнями. Тренінги з розвитку комунікативних та презентаційних навичок допоможуть екскурсоводам краще залучати аудиторію, адаптувати свою мову до віку слухачів та забезпечити високий рівень зрозумілості матеріалу. Інвестиції в професійний розвиток екскурсоводів не лише підвищують якість екскурсійних програм, але й сприятимуть реалізації освітніх цілей, розвитку творчого потенціалу та критичного мислення у школярів. Успішною є робота з екскурсоводами, які мають досвід роботи з дитячими групами та знають основи надання першої допомоги. Важливо, щоб керівники груп були обізнані з основами психології та мали навички роботи з дітьми в екстремальних ситуаціях [13].

Забезпечення безпеки та комфорту під час екскурсій є фундаментальним принципом, що вимагає ретельного планування та виконання. Врахування медичних та психологічних аспектів є необхідним для створення середовища, у якому кожен учасник відчуває себе безпечно та комфортно. Розробка чітких процедур забезпечення безпеки включає створення детальних інструкцій та правил поведінки під час екскурсії, які мають бути зрозумілими для всіх

учасників. Важливо провести інструктаж з безпеки перед початком екскурсії, ознайомивши учнів з потенційними ризиками та способами їх уникнення. Важливим є забезпечення наявності аптечки першої допомоги, доступу до медичних послуг у разі необхідності та інформованості про особливі медичні потреби учасників, такі як алергії або хронічні захворювання, є обов'язковим. Важливо також забезпечити доступ до чистої питної води та засобів захисту від сонця для уникнення зневоднення та сонячних опіків. Важливим є створення позитивної та підтримуючої атмосфери під час екскурсії, врахування емоційних та психологічних станів учасників. Особливу увагу слід приділити індивідам, які можуть відчувати тривогу або страх перед новим досвідом, забезпечивши їм підтримку та заспокоєння. Не можна обійтись без врахування вікових особливостей, фізичного стану та індивідуальних обмежень. Наприклад, планування маршрутів з урахуванням доступності для осіб з обмеженими можливостями або забезпечення відпочинку та відновлення для груп, що включають молодших школярів.

Отже, використання інтерактивних та інноваційних методів у екскурсійному обслуговуванні може значно покращити якість навчального досвіду школярів, зробивши процес навчання більш захоплюючим, практичним і ефективним. Реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності екскурсійного обслуговування школярів, забезпечуючи не тільки здобуття нових знань, але й розвиток ключових життєвих навичок та компетенцій, формуванню цілісного світогляду.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження зроблено ряд висновків:

1. Екскурсійне обслуговування є складовою частиною туристичної діяльності та спрямоване на організацію та проведення екскурсій з метою пізнання, розваги або відпочинку. Вимоги до екскурсійного обслуговування включають знання та професійні навички екскурсовода, які забезпечують якісну інформаційну підтримку учасникам екскурсії, а також потребують врахування індивідуальних потреб та інтересів аудиторії.

2. Екскурсійна діяльність виконує різноманітні функції, серед яких освітня, пізнавальна, розважальна та виховна. Ознаки екскурсій полягають у специфічних формах та методах проведення, а також у виборі об'єктів для відвідування. Класифікації екскурсій ґрунтуються на різних критеріях, таких як місце проведення, тематика, форма та іншими.

3. Проведене дослідження підтвердило ефективність планування та організації екскурсій для здобувачів загальної середньої освіти. При плануванні екскурсій необхідно враховувати особливості аудиторії, мету та завдання екскурсії, а також використовувати науково обґрунтовані методи та техніки проведення.

4. Аналіз результатів вивчення теми вказує на важливість розробки та адаптації екскурсійних програм для різних вікових груп школярів. З урахуванням різних психологічних, когнітивних та інтелектуальних особливостей учнів різного віку, необхідно створювати екскурсійні програми, які б забезпечували оптимальний рівень зрозумілості та пізнавальності матеріалу. Різні вікові категорії учнів мають свої особливості розуміння та сприйняття інформації, тому важливо адаптувати контент екскурсійних програм до їхніх потреб та можливостей. Наприклад, для молодших школярів може бути доцільним використання ігрових методик та інтерактивних форматів, які сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу, тоді як для старших учнів можуть бути використані більш складні та деталізовані екскурсійні програми з

акцентом на глибше розуміння тематики. Такий індивідуально спрямований підхід до розробки екскурсійних програм допоможе забезпечити більш ефективне та продуктивне екскурсійне обслуговування школярів.

5. У контексті сучасного навчального середовища велике значення має використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів загальної середньої освіти. Впровадження інтерактивних інформаційних технологій, веб-ресурсів та мультимедійних засобів допомагає зробити екскурсійні програми більш цікавими та зрозумілими для учнів, сприяючи поглибленню їхніх знань та розвитку критичного мислення.

6. Дослідження психологічних та педагогічних аспектів взаємодії зі школярами під час екскурсій дозволило виявити ключові моменти взаємодії екскурсовода та школярів. Застосування принципів психологічної адаптації та врахування педагогічних методів сприяє підвищенню ефективності екскурсійного обслуговування та забезпечує максимальну користь для учнів.

7. Використання інтерактивних методів є ключовим елементом удосконалення екскурсійного обслуговування школярів, адже стимулює їх активну участь учнів під час екскурсійних заходів. При цьому спостерігається значне збільшення рівня їхньої зацікавленості та пізнавальної активності. Інтерактивні методи включають в себе різноманітні вправи, завдання та ігри, які спонукають учнів активно спілкуватися, співпрацювати та взаємодіяти з екскурсоводом та один з одним. Це може бути розв'язання загадок, виконання завдань на місці, групові дискусії, а також використання різноманітних інтерактивних технологій, таких як QR-коди, мобільні додатки тощо. Такий підхід до проведення екскурсій дозволяє зробити навчальний процес більш цікавим, змістовним та ефективним, сприяючи поглибленню знань та розвитку пізнавальних навичок учнів. Відтак, використання інтерактивних методів стає необхідним елементом сучасного екскурсійного обслуговування школярів, сприяючи збагаченню їхнього навчального досвіду та розвитку критичного мислення.

8. На основі проведеного дослідження визначено низку рекомендацій, спрямованих на покращення екскурсійного обслуговування школярів. Рекомендується впровадження інноваційних методик проведення екскурсій, використання інтерактивних технологій, віртуальних турів та ігрових елементів для залучення уваги учнів та підвищення їхнього інтересу до навчального матеріалу. Крім того, важливим є вдосконалення підходів до організації та планування екскурсійних заходів, зокрема, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також забезпеченням безпеки та комфорту під час екскурсії.

Додатково, рекомендується посилення взаємодії між екскурсоводами та шкільними установами шляхом організації спільних нарад, тренінгів та семінарів. Це дозволить виявити потреби та інтереси шкіл щодо екскурсій, а також забезпечити відповідність змісту та формату екскурсій навчальним програмам та цілям освіти. Такий підхід сприятиме побудові плідної співпраці між учасниками навчально-виховного процесу та сприятиме якісному та ефективному проведенню екскурсій для школярів.

Таким чином, екскурсійне обслуговування школярів є важливим аспектом організації навчально-пізнавального процесу. Проведене дослідження показало, що екскурсійне обслуговування вимагає комплексного підходу, який враховує психологічні, педагогічні та організаційні аспекти. Інтерактивні методи, адаптовані до потреб та можливостей учнів, сприяють збагаченню їхнього навчального досвіду та підвищенню мотивації до навчання. Крім того, ретельне планування та використання сучасних технологій допомагають забезпечити якісне та цікаве проведення екскурсійних заходів у музейних установах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсененко І. А., Іванова В. М. Екскурсійна діяльність як основа функціонування ринку екскурсійних послуг. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 4. Географія і сучасність. 2015. Вип. 19 (33). С. 191–196.
2. Ахмедова О. О. Організація екскурсійної діяльності : методичні рекомендації до практичних завдань для студентів спеціальності 242 «Туризм» першого (бакалаврського) рівня. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 44 с.
3. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навчальний посібник. 2-ге, перероб. і доп. Київ : Альтерпрес РА, 2012. 444 с.
4. Березко О. Інтерактивна екскурсія як одна із форм роботи з музейною аудиторією (на прикладі інтерактивної екскурсії «Мандруємо століттями. Гончарство»). *Волинський музейний вісник: наук. зб.: Вип. 6. / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силюк. Луцьк, 2014. С. 88–90.*
5. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – Теорія і методика виховання / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2019. 348 с. URL: https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/Бондаренко-дисертація_compressed.pdf. (дата звернення: 19.03.2024).
6. Бондаренко С. Ю. Формування в учнів ключових компетенцій у процесі науково-дослідної та проектної діяльності. *Педагогічна майстерня*. 2012. № 9 (21). С. 2–7.
7. Васютіна Т. М., Золотаренко Т. О. Особливості організації віртуальних екскурсій для здобувачів початкової освіти в умовах дистанційного навчання. *Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання : досвід, тенденції, перспективи* : матеріали VII міжнар. наук.-практ. інт.-конференції (м. Тернопіль, 08 квітня 2021 р.). С. 72–74.

8. Венгриновська О. Цифрові технології в музейній справі. URL: https://hutsul.museum/events/news/seminar_muzey/ (дата звернення 23.05.2024).
9. Верес К. О. Інноваційні технології в екскурсійному супроводі. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/17392> (дата звернення 12.04.2024).
10. Вознюк В. Використання сучасних технологій в екскурсійному обслуговуванні учнів. *Україна у світовому просторі: минуле і сучасність* : зб. мат. III Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів (м. Луцьк, 22 травня 2024 р.); упорядник Н. В. Кінд-Войтюк. Луцьк, 2024. С. 269–271.
11. Вознюк В. Особливості екскурсійного обслуговування школярів. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18–19 квітня 2024 р. У 2 ч. Ч. 1 / За ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2024. С. 273–275.
12. Волинець В. Новий зміст і потенціал віртуального музею. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2020. Том 3. № 2. С. 122–133. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796x.3.2.2020.220582> (дата звернення 15.03.2024)
13. Всеукраїнська асоціація гідів. URL: [https:// uaguides.com](https://uaguides.com) (дата звернення 05.04.2024).
14. Гаврилюк С. Музеї світу в умовах пандемії COVID-19: проблеми і досвід виживання. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Вип. 10. Луцьк : ПП «Волинська друкарня», 2020. С. 83–87.
15. Гайда Л. А. Про діяльність гуртків туристсько-краєзнавчого профілю у позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладах Кіровоградщини. *Методичний вісник*. Кіровоград, 2014. № 50. С. 253–263.
16. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. Київ : «Центр літератури», 2013. 178 с.
17. Грабар Н. Г. Віртуальні екскурсії, вебквести, ком'юніті: навчаємось, навчаємо, співтворимо. URL:

https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/15709/1/virtualni_ekskursii_vebkvesty_kom_iuniti.pdf (дата звернення: 20.03.2024).

18. Грицюк В., Редіна О. Експериментальна діяльність як засіб національно-патріотичного виховання учнівської молоді. *Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України* : матеріали VI міжнар. наук.-пркт. конф., 02–03 квітня 2020 р. Київ – Кропивницький. С. 351–357.

19. Дашевська І. М., Томкович О. І. Інтерактивні методи навчання та їх застосування в експериментальній діяльності. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2012. № 4(239). Ч. II. С. 129–134.

20. Дзекунов А. М. Навчальна експериментальна діяльність в системі шкільної та позашкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 8 (42). С. 114–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_8_16 (дата звернення 12.03.2024)

21. Дзюбак С. О. Музейні уроки та музейна методична робота учнів як інноваційна методика навчально-виховного процесу на уроках історії. URL: <http://www.279.kiev.ua/index.php/korysne/metodychni-materialy/153-muzeyni-uroky-ta-muzeyna-metodychna-robota-uchniv-yak-inovatsiyna-metodyka-navchalno-vykhovnoho-protsesu-na-urokakh-istoriyi> (дата звернення: 12.02.2024)

22. Доповнена реальність AR. URL: https://www.adv.ua/augmentedreality/?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=ADV_Search_Ukraine&utm_term=%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwwMqvBhCtARIsAIXsZpbnasKaQ3av4Ksu9V1rZ2wn9SAeHCc3fKS5hv8WhAzvFCFJ0Iw4msaAjH4EALw_wcB (дата звернення: 20.03.2024)

23. Експериментальна діяльність «Слідами київських відьом і привидів». URL: <https://relax.com.ua/uk/ekskursiyi-po-kiyevu/tracking-kiev-witches-for-kids/> (дата звернення 07.04.2024).

24. Екскурсія до музею «Мамаєва Слобода». URL: <https://mamayeva-sloboda.kyiv.ua/ekskursiyi/> (дата звернення 07.02.2024)
25. Зеленко О. О., Ковальов І. В. Особливості організації екскурсійного обслуговування в Україні. *Сучасні технології в науці та освіті* : матеріали Другої міжнародної науково-практичної конференції (5-7 березня 2019 р., м. Сєверодонецьк) / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт., Казах. нац. ун-т ім. Аль-Фарабі, Тохоку ун-т, Шумен. ун-т ім. єпископа К. Преславського, Вроцлав. ун-т науки та технолог. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2019. С. 131–133.
26. Зоріна В. І. Розвиваюча програма особистісного розвитку підлітка, обумовлена впливом ідеального образу дорослого. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 220–233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2015_30_20 (дата звернення 03.04.2024)
27. Інструктивно-методичний лист «Про порядок організації навчально-тематичних екскурсій з учнівською та студентською молоддю». Упорядник І. Побережна. Вінниця, 2017. 13 с.
28. Караманов О. В. Теорія і практика педагогічної діяльності музеїв в сучасному освітньому просторі України : дис. на здобуття наук. ступ. доктора пед. наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Старобільськ, 2020. 485 с.
29. Карчина Л. Навчальні програми з музейної педагогіки для школи: досвід і перспективи. *Музейна педагогіка в науковій освіті* : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. С. 119–123.
30. Коваленко О. В. Використання віртуальних екскурсій як сучасних форм організації навчального процесу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 9. Т. 1. С. 94–97.
31. Ковальчук Н., Войтович В., Іванова А. Ресурси релігійного туризму екскурсійно-пізнавальної спрямованості у Волинській області. *Проблеми*

активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнар. участю (12–13 трав. 2016 р.). Львів : Вид-во ЛДУФК, 2016. С. 40–44.

32. «Кожен музей важливий»: нові культурні інституції, що відкрилися під час війни. URL: <https://suspilne.media/378101-kozen-muzej-vazlivij-novi-kulturni-institucii-so-vidkrilisa-pid-cas-vijni/>. (дата звернення 15.04.2024).

33. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг в туризмі. Чернівці : ЧНУ, 2016. 144 с.

34. Кушнарєнко Н. Г. Підручник географії як засіб організації та проведення краєзнавчих екскурсій. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Випуск 738. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. С. 82–89.

35. Лисюк Т. В., Терещук О. С., Дмитрук О. О. Екскурсійне обслуговування у структурі туристичного продукту. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28 (1). С. 175–178.

36. Львівський музей історії релігії. URL: <https://museum.lviv.ua>. (дата звернення 07.04.2024).

37. Музей Варшавського повстання
URL: <https://www.polscha.travel/uk/kulturno/u-muzeiakh-i-galereiakh/muzei-varshavskogo-povstannia> (дата звернення 06.02.2024).

38. Музейний простір Волині: Музей-школі. URL: https://volyn-museum.com.ua/index/muzej_shkoli/0-76 (дата звернення 13.02.2024).

39. Музеї на карантині: мобільний додаток від Музею Голодомору. URL: <https://mezha.net/ua/bukvy/muzei-na-karantini-mobilnij-dodatok-vid-muzeju-golodomoru/> (дата звернення: 20.03.2024).

40. Національний музей – заповідник українського гончарства в Опішному. URL: <https://opishne-museum.gov.ua> (дата звернення 07.04.2024).

41. Оглядова автобусна екскурсія Києвом для школярів молодших класів «Знай і люби своє місто». URL: <https://toursdekiev.com.ua/uk/obzornaya-ekskursia-dlya-skolnikov>. (дата звернення 07.04.2024).

42. Організація екскурсійної діяльності : навч. посіб. / уклад. Л. А. Слатвінська. Умань : Візаві, 2022. 205 с.
43. Організація екскурсійної діяльності: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 242 « Туризм» / уклад. Н. В. Аксьонова. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2022. 232 с.
44. Пантюк Т., Невмержицька О. Роль музею у сучасній шкільній освіті. *Молодь і ринок*. 2023. № 8 (216). С. 40–43. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.289430>
45. Паур І. В. Основи музейної справи : навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти спеціальності 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація. Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А. С., 2021. 204 с.
46. Педагогічний музей України: *Освітні програми музеїв*. URL: http://pmu.in.ua/category/museum_pedagogics/osvitni_programy_muzeviv/ (дата звернення 20.04.2024).
47. Передерій І. Г., Білан Н. В. Сучасна музейна комунікація в Україні та світі: стан і перспективи розвитку. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 72–79.
48. Писаревський І. М., Погасій С. О., Покогодна М. М. Організація туризму : підручник. Харків : ХНАМГ. 2008. 541 с.
49. Повалій Т. Л. Організаційно-екскурсійна діяльність. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/89423> (дата звернення 13.05.2024)
50. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 11.02.2024).
51. Про туризм : Закон України від 15.09.1995. № 1909–XI. URL: [zakon.rada.gov. ua/go/324/95-вр](https://zakon.rada.gov.ua/go/324/95-вр) (дата звернення 26.03.2024).
52. Прокопчук В. Є. Теоретичні основи екскурсознавства. Луцьк, 2015. 15 с.
53. Проценко А. О., Сокол Т. Г. Інноваційні форми екскурсійного продукту як сучасний тренд розвитку туризму. *Держава, регіони,*

підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку : тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 07 грудня 2023 р.). Київ : Університет «КРОК», 2023. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1745> (дата звернення 17.05.2024)

54. Сабол Д. М. Психологічні аспекти підготовки екскурсоводів та лекторів шкільних музеїв. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3364/1/D_Sabol_KK_2010_22_IPPO (дата звернення 10.02.2024)

55. Селігей П. О. Лінгвістичний навчальний музей: переваги та можливості віртуальної експозиції. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Том 87. № 1. С. 278–287.

56. Семенова К. Роль туристично-екскурсійної діяльності у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу у закладах загальної середньої освіти. *Педагогічні науки*. 2023. № 81. DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.81.289363> (дата звернення 13.05.2024)

57. Сокол Т. Г. Використання методу проектів у викладанні предмету «Організація екскурсійної діяльності». *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : тези доповідей V Міжнародної конференції (Київ, 7 грудня 2023 р.). Київ : Університет «КРОК», 2023. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1595> (дата звернення 18.02.2024).

58. Томчук А. Новітні форми популяризації музейних колекцій в Україні в період пандемії COVID-19. *Актуальні питання музеєзнавства, пам'яткознавства* : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. інт.-конф. (Мукачєво, 31 березня 2023 р.) Мукачєво : РВВ МДУ, 2023. С. 24.

59. Торяник В. М., Хрідочкін А. В., Джинджоян В. В. Екскурсологія : підручник. За заг. ред. доктора юридичних наук, професора В. О. Негодченка. Дніпро : ДТУ, 2022. 370 с.

60. Туризм і краєзнавство : електронний науковий збірник. Херсон, 2020. Випуск 1. 96 с. URL:

<https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/Перший%20випуск%20журналу%20ТУРИЗМ%20І%20КРАЄЗНАВСТВО.pdf?id=79db38f3-6ae2-4a83-9c6c-0f66f846365f>

(дата звернення: 15.05.2024).

61. Упровадження екскурсійної форми роботи в навчальну діяльність учнів закладів загальної середньої освіти як фактору підвищення якості Stem-освіти. Кривий Ріг, 2019. URL: <http://yakistosviti.com.ua/userfiles/web-sten-school-2020/dodatki/7-liutogo/Jevdokymova/Dodatok-1-zbirnyk.pdf>. (дата звернення 30.03.2024)

62. Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексійко М. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 166 с.

63. Чернишова Т. М. Організація екскурсійної діяльності : навчальний посібник. Житомир : Поліський національний університет, 2022. 160 с.

64. Яковець І. Комунікаційний простір сучасного музею як одна з основних категорій теорії музейної комунікації. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв.* 2014. № 4–5. С. 129–133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2014_4-5_25. (дата звернення 01.03.2024).

65. Яценко В. Методика проведення екскурсії до Музею води як центру популяризації наукових знань в гімназії та ліцеї (з досвіду організації). *Музейна педагогіка в науковій освіті* : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ – Біла Церква : Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 182–188.

66. Google Expeditions. URL:https://www.classvr.com/googleexpeditions/?ppc_keyword=google%20expedition&gad_source=1&gclid=Cj0KCQjwwMqvBhCtARIsAIXsZpYGkgIII097R63ZE71Qt5looLObPbXreG5QDFN7mNRiVe3MRI5o80aAqcDEALw_wcB (дата звернення: 20.03.2024).

67. PocketGuide Audio Travel Guide. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?hl=ru&id=hu.pocketguide&pli=1> (дата звернення: 20.03.2024).